

УДК 349.42(477)

В. Ю. Уркевич, доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного права Національної
юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПИТАННЯ СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті розкриваються проблемні питання щодо страхування ризиків сільськогосподарського виробництва. Здійснено детальний аналіз правового регулювання страхової діяльності в аграрній сфері, акцентовано увагу на обов'язковому страхуванні та запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності законодавства в цій сфері.

В статье раскрываются проблемные вопросы по страхованию рисков сельскохозяйственного производства. Проведен детальный анализ правового регулирования страховой деятельности в аграрной сфере, акцентировано внимание на обязательном страховании, предложены рекомендации по повышению эффективности законодательства в данной сфере.

The article reveals problematic issues of risks insurance of agricultural manufacturing. Detailed analysis of legal regulation of insurance activity in the agricultural sphere is accomplished, emphasized attention to obligatory insurance and recommendations concerning improvement of legislation efficiency in this sphere are proposed.

Ключові слова. Сільськогосподарська діяльність, сільськогосподарські товаровиробники, страхування, ризики сільськогосподарського виробництва.

Вступ. Господарська діяльність у сфері сільського господарства характеризується наявністю підвищених ризиків. Це обумовлено вирішальним впливом на таку діяльність природно-кліматичних умов, використанням при її здійсненні природних ресурсів (земельних ділянок, вод, лісів тощо) та живих біологічних організмів (рослин і тварин), сезонністю сільськогосподарського виробництва. Механізмом, котрий дозволяє зменшити негативні наслідки виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників, є страхування їх ризиків, сутність якого полягає у накопиченні певних матеріальних ресурсів, що надалі використовуватимуться для відшкодування спричиненої шкоди. Зважаючи на те, що законодавство України містить певні приписи щодо страхування ризиків сільськогосподарського виробництва, які до того ж зазнали змін у 2009 р., у даній статті ми зупинимось на їх характеристиці. З'ясування питань правового регулювання страхування ризиків сільськогосподарського виробництва (особливо обов'язкового страхування) має важливе як теоретичне (для подальшого вдосконалення теорії аграрного права), так і практичне (для розв'язання правозастосовчих проблем за участю аграрних товаровиробників) значення. Усе це свідчить про актуальність запропонованої статті.

Слід зазначити, що окремі правові питання страхування діяльності сільськогосподарських товаровиробників уже були предметом наукового аналізу [1]. Однак дослідження торкалися переважно окремих аспектів страхування в сільському господарстві, але, зважаючи на внесення відповідних змін до законодавства України у 2009 р., є потреба проведення додаткового аналізу.

Постановка завдання. Таким чином, мета цієї статті – аналіз правового регулювання страхування ризиків сільськогосподарського виробництва з акцентуванням уваги на обов'язковому страхуванні та вироблення рекомендацій для вдосконалення існуючої правової регламентації зазначених відносин.

© В. Ю. Уркевич, 2009

Результати дослідження. Переходячи до основного викладу, зауважимо, що загальні правові засади функціонування страхових відносин закріплено Цивільним кодексом України (гл. 67), Господарським кодексом України (ст. 352–355) та Законом України “Про страхування” від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР [2] (у редакції Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” від 04 жовтня 2001 р. № 2745-III [3]). Особливості ж страхування ризиків сільськогосподарського виробництва врегульовано приписами законів України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років” від 18 січня 2001 р. № 2238-III [4] та “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [5], а також підзаконними нормативно-правовими актами.

Згідно із Законом України “Про страхування” страхування визначається як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. Страхування поділяється на добровільне (тобто те, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком) та обов’язкове. При цьому обов’язкові види страхування, які запроваджуються законами України, мають бути включені до Закону України “Про страхування”. Отже, надалі ми з’ясуємо правові питання обов’язкового страхування ризиків сільськогосподарської діяльності.

Уперше необхідність обов’язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур у національному законодавстві закріплено в Законі України “Про страхування” (в редакції на момент його прийняття 07 березня 1996 р.), згідно зі ст. 6 якого передбачалося обов’язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень у радгоспах та інших державних сільськогосподарських підприємствах. Отже, таке обов’язкове страхування поширювалося лише на обмежене коло сільськогосподарських товаровиробників – державні сільськогосподарські підприємства. Інші ж аграрні товаровиробники суб’єктами обов’язкового страхування не були.

Надалі було прийнято Закон України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років”, ст. 15 якого передбачено, що обов’язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень здійснюється державними сільськогосподарськими підприємствами, а стосовно врожаю зернових культур і цукрових буряків – сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності. При цьому частково страхові платежі за таким обов’язковим страхуванням урожаю мали компенсуватися за рахунок державного бюджету України в розмірі не менше 50 % витрат сільськогосподарських підприємств. Зазначена норма повністю відтворена в новій редакції від 04 жовтня 2001 р. Закону України “Про страхування” (п. 11 ч. 1 ст. 7). Таким чином, відбулася зміна правових приписів щодо обов’язкового страхування ризиків сільськогосподарського виробництва й поширення його не лише на державні, а й підприємства інших форм власності стосовно окремих видів урожаю сільськогосподарських культур.

На виконання названих законодавчих приписів Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку і правил проведення обов’язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності” від 11 липня 2002 р. № 1000 [6] затверджено відповідні Правила та умови проведення цього виду обов’язкового страхування.

Зокрема, названими Правилами визначається, що обов’язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень проводиться з метою гарантування економічної та продовольчої безпеки держави, створення сприятливих умов для розвитку

аграрного сектора економіки, захисту інтересів сільськогосподарських підприємств. Об'єктом обов'язкового страхування є майнові інтереси, пов'язані з неотриманням або недоотриманням урожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, зернових культур і цукрових буряків. До страхових ризиків, на випадок яких проводиться страхування, належать град, пожежа, вимерзання, ураган, буря, злива, зсув, повінь, сіль, посуха, повне раптове знищення посівів карантинними шкідниками. Винятки становлять урожай природних сінокосів і пасовищ, сільськогосподарських культур, що посіяні на зелене добриво, сільськогосподарських культур, що висівалися понад три роки, і жодного разу сільськогосподарські підприємства не збирали врожаю, підпокровних та безпокровних багаторічних трав і посівів та багаторічних насаджень плодоносного віку, які не розміщені в зоні офіційного землевпорядкування, що не підлягає обов'язковому страхуванню. Названою Постановою також затверджено Типовий договір обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності.

Окрім наведених, приписи щодо здійснення обов'язкового страхування ризиків сільськогосподарського виробництва містилися і в Законі України "Про державну підтримку сільського господарства України". П. 10.1.1 ст. 10 названого Закону передбачав, що особа зобов'язана попередньо застрахувати ризики загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів (у випадках, визначених у підпунктах в–г цього пункту), якщо така особа: а) продає на організованому аграрному ринку будь-який вид товарного деривативу, базовим активом якого є сільськогосподарська продукція; б) отримує бюджетну дотацію або субсидію, пов'язану з виробництвом сільськогосподарської продукції або здешевленням її ціни; в) отримує банківський кредит (позику) на цілі виробництва сільськогосподарської продукції або придбання капітальних активів, якщо проценти за таким кредитом (позикою) частково або повністю здешевлюються (відшкодовуються) за рахунок бюджету; г) отримує бюджетний кредит (позику) або банківський кредит (позику) під гарантію держави чи органу місцевого самоврядування на цілі виробництва сільськогосподарської продукції або придбання капітальних активів.

Проте слід зазначити, що Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції" від 04 червня 2009 р. № 1447-VI [7] внесено зміни, зокрема до Закону України "Про страхування". Було виключено п. 11 ч. 1 ст. 7 названого Закону, що, як уже зазначалося, якраз і передбачав обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур. Тобто, іншими словами, з моменту набрання чинності 15 липня 2009 р. Законом України від 04 червня 2009 р., страхування врожаю сільськогосподарських культур в Україні необов'язкове. Водночас слід зазначити, що згадувана вище Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р., № 1000, яка передбачає Правила та умови обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур, поки що не змінена, не скасована.

Одночасно названим вище Законом були внесені зміни й до ст. 10 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України", згідно з чинною редакцією якої страхування ризиків загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів проводиться товаровиробником сільськогосподарської продукції в добровільній формі та здійснюється на підставі договору між страхувальником і страховиком (п. 10.1.2) і добровільне страхування у конкретного страховика не може бути обов'язковою передумовою для реалізації інших правовідносин (п. 10.1.3).

Іншими словами, нині страхування ризиків втрати врожаю сільськогосподарських культур не належить до обов'язкових видів страхування аграрних товаровиробників, а може здійснюватися на добровільних засадах, шляхом укладення сільськогосподарським товаровиробником відповідного договору зі страховиком.

Ще одним різновидом обов'язкового страхування, яке стосується виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників, є страхування тварин. Правові приписи щодо необхідності названого виду страхування передбачено в п. 30 ч. 1 ст. 7 Закону України "Про страхування", згідно з яким проводиться обов'язкове страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків у випадках та відповідно до переліку тварин, що встановлено Кабінетом Міністрів України. Останніх визначено Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків" від 23 квітня 2003 р. № 590 [8].

Відповідно до названих Порядку і правил проведення страхування, обов'язкове страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків проводиться з метою забезпечення економічної та продовольчої безпеки держави, створення сприятливих умов для розвитку племінної справи в аграрному секторі економіки, захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників. Обов'язковому страхуванню підлягають не будь-які, а лише племінні тварини: велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні (чистопородні або одержані за затвердженою програмою породного вдосконалення тварини, що мають племінну (генетичну) цінність і можуть використовуватися в селекційному процесі) віком від 1 року.

Об'єктом обов'язкового страхування є майнові інтереси, пов'язані із загибеллю, знищенням, вимушеним забоем тварин, які належать на правах державної, комунальної або приватної власності страхувальнику, внаслідок хвороб, стихійного лиха та нещасних випадків. А до страхових ризиків, на випадок яких проводиться обов'язкове страхування, належать загибель, знищення, вимушений забій тварин унаслідок інфекційних хвороб, пожежі, вибуху, урагану, блискавки, дії електричного струму, сонячного або теплового удару, землетрусу, повені, обвалу, бурі, бурану, граду, замерзання, задушення, отруєння травами або речовинами, укусу змії або отруйних комах, утоплення, падіння в ущелину, потрапляння під транспортні засоби та інших травматичних uszkodжень. Договірні відносини між відповідним сільськогосподарським підприємством та страховиком оформлюються відповідно до Типового договору обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків, затверджених зазначеною вище Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що проведене дослідження дозволяє констатувати: нині законодавство України передбачає можливість проведення як добровільного страхування ризиків сільськогосподарського виробництва, так і зумовлює необхідність обов'язкового страхування сільськогосподарських тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків.

Звісно, скасування обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур можна розцінювати як певне негативне явище, що може відбутися на результатах сільськогосподарського виробництва. Проте, з іншого боку, в умовах світової фінансово-економічної кризи усунення обов'язковості страхування врожаю сільськогосподарських культур дозволить зменшити витрати обігових коштів сільськогосподарських товаровиробників на сплату страхових платежів і спрямувати їх безпосередньо у виробництво. Зі зміною наведених вище законодавчих приписів потребують коригування Порядок і правила проведення страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень у частині втрати обов'язковості такого виду страхування.

Перспектива подальших наукових розвідок щодо напрямку обговорюваних проблем – використання отриманих результатів у подальших наукових працях, а також дослідження питань правового забезпечення страхування інших аспектів діяльності аграрних товаровиробників.

Література

1. Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства [Текст] : [навч. і наук.-практ. посіб.] / за ред. А. П. Гетьмана, В. З. Янчука. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 385–387; Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання [Текст] : [монографія] / кол. авторів ; за ред. В. І. Семчика. – К. : Юридична думка, 2008. – С. 56–71; Панькова Л. О. До питання діяльності Аграрного фонду та ФАСС як суб'єктів інвестування [Текст] / Л. О. Панькова // Правові проблеми залучення інвестицій у сільське господарство та соціальну сферу села : матеріали міжнародної науково-практичної конференції: (м. Київ, 24 червня 2007 р.) – К. : ІДП НАН України, 2007. – С. 100–103.
2. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – Ст. 50.
4. Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 11. – Ст. 52.
5. Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.
6. Офіційний вісник України. – 2002. – № 29. – Ст. 1379.
7. Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1821.
8. Офіційний вісник України. – 2003. – № 17. – Ст. 780.

